

Ψευδολογία και Ηθική στη διδασκαλία του Kant

Μαρία Λαϊου

Το ψεύδος αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης της ηθικής φιλοσοφίας, καθώς πολλές στιγμές της ζωής κάθε ανθρώπου προβάλλει το δίλημμα της ανακοίνωσης ψευδών ή αληθών πληροφοριών. Όλοι μας έχουμε αντιμετωπίσει και αντιμετωπίζουμε ίσως και καθημερινά το δίλημμα, που βρίσκει έκφραση στο ερώτημα: *Να πω αλήθεια ή ψέματα; Και γιατί να προτιμήσω το ένα έναντι του άλλου; Τι είναι ηθικό; Η ψευδολογία ή η αληθολογία; Η διαφάνεια ή η συγκάλυψη; Το πρόσωπο ή το προσωπείο; Τι είναι άραγε αυτό που οφείλει να πράττει ο άνθρωπος σε κάθε περίπτωση; Και πότε είναι ηθικός; Όταν λέει την αλήθεια ή όταν μεταχειρίζεται ψέματα;*

Τα παραπάνω ερωτήματα προβάλλουν αμείλικτα. Έντονη αντιπαράθεση γεννούν οι ενδεχόμενες απαντήσεις. Μέσα στο Πάνθεον των μεγάλων στοχαστών, οι οποίοι επεχείρησαν τεκμηριωμένη αξιολόγησή τους, η θέση του Καντ ξεχωρίζει και προκαλεί. Στην πληρέστερη δεοντοκρατική θεωρία, που υποστηρίχτηκε από το φιλόσοφο, περιλαμβάνονται σαφείς απόψεις για την ψευδολογία και ειδικότερα περιλαμβάνεται η φιλοσοφική θεμελίωση της απόλυτης απαγόρευσης της ψευδολογίας.

Ο Καντ αναφέρεται στην ψευδολογία σε τρία κείμενά του, στα *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, στη *Μεταφυσική των Ηθών* και στο δοκίμιο: *Για ένα υποτιθέμενο δικαίωμα να ψεύδεται κανείς από φιλανθρωπία*. Και στα τρία αποκηρύσσει και καταδικάζει το ψεύδος και υμνεί την αλήθεια. Ο Καντ τονίζει πως δεν πρέπει να λέμε ποτέ ψέματα, γιατί το ψέμα παραβιάζει το καθήκον προς τον εαυτό μας και προς τους άλλους ως έλλογα όντα¹. Η απαγόρευση της ψευδολογίας είναι απόλυτη, η υποχρέωση της αληθολογίας έχει ηθική προτεραιότητα πάντοτε και σε όλες τις περιπτώσεις, το «ψεύδεσθαι» είναι ανεπίτρεπτο και δεν επιδέχεται εξαιρέσεις. Ο Καντ θεωρεί το ψέμα αθέμιτο και το απορρίπτει. Το ψέμα είναι παρέκβαση της αλήθειας και αποτελεί έγκλημα του ανθρώπου προς τον εαυτό του. Το ψέμα είναι φαυλότητα και καθιστά τον άνθρωπο άξιο καταφρόνησης. Αυτός που μεταχειρίζεται ψέματα δεν μπορεί να τύχει καμίας συγγνώμης και αποβάλλει αυτόματα την αξία που διαθέτει ως άνθρωπος. Κι αυτό γιατί όλοι οι άνθρωποι ως έλλογα πλάσματα οφείλουν να είναι πάντοτε φιλαλήθεις.

Πιο συγκεκριμένα, στα *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, που εκδίδονται το 1785, ο Καντ θεμελιώνει την απόλυτη απαγόρευση της ψευδο-

λογίας σε τρία σημεία. Στο πρώτο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Μετάβαση από την κοινή γνώση περί Ηθικότητας στη Φιλοσοφική γνώση περί Ηθικότητας», ο Καντ θέτει το εξής ερώτημα: «Μπορώ όταν πιέζομαι να δώσω μια υπόσχεση με την πρόθεση να μην την τηρήσω;» Και απαντάει σε αυτό το ερώτημα ρωτώντας και πάλι: «Είναι αυτό συνετό; Είναι σύμφωνο με το καθήκον;»² Ο φιλόσοφος διατυπώνει emphaticά πως μια ψευδής υπόσχεση και ιδιαίτερα το ψέμα που μεταχειρίζεται κανείς είναι απάτη και πως η ειλικρίνεια συνιστά καθήκον του ανθρώπου. Η συλλογιστική του πορεία ξεδιπλώνεται περισσότερο, όταν προβαίνει σε μια λεπτή αλλά πολύ σημαντική διάκριση στο χώρο της ηθικής. Αυτή θεμελιώνεται στη διάσταση που υπάρχει μεταξύ του να είναι κανείς ειλικρινής από καθήκον και να είναι ειλικρινής από το φόβο των συνεπειών. Όταν είναι κανείς ειλικρινής από καθήκον «η ιδέα της πράξης είναι για τον ίδιον νόμος»³.

Στη συνέχεια, ο Καντ δοκιμάζει την ψευδολογία και εξετάζει αν μπορεί να ισχύει και να συμπορεύεται με την αρχή του καθολικού νόμου, με την πρώτη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής, σύμφωνα με την οποία: «Πράττε μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα, μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις, αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος»⁴. Αν ο υποκειμενικός γνώμονας της ψευδολογίας ίσχυε ως καθολικός νόμος, ως αντικειμενική και καθολική αρχή για όλους τους ανθρώπους στις ίδιες ή παρόμοιες περιπτώσεις, τι θα συνέβαινε; Είναι εύλογο να επιθυμούμε να ψεύδονται όλοι οι άνθρωποι ανεξαιρέτως και αυτό να καταστεί καθολικός νόμος της φύσης; Η απάντηση είναι αρνητική και το ψέμα δεν μπορεί να θεωρηθεί ηθικά αποδεκτό.

Στο δεύτερο κεφάλαιο των *Θεμελίων της Μεταφυσικής των Ηθών*, που τιτλοφορείται «Μετάβαση από τη λαϊκή ηθική φιλοσοφία στη Μεταφυσική των Ηθών», ο Καντ δοκιμάζει και πάλι την ψευδολογία. Η ηθική απαξία του ψεύδους είναι έντονη και δε θα μπορούσε να στηριχτεί μόνο στην εφαρμογή της πρώτης εκδοχής της κατηγορικής προσταγής. Έτσι, ο φιλόσοφος αποκηρύσσει και πάλι το ψέμα και την ψεύτικη υπόσχεση.

Αφενός καταγγέλλει πως η ψευδολογία συνιστά παραβίαση του αναγκαίου ή υποχρεωτικού καθήκοντος του ανθρώπου να ανακοινώνει στους άλλους αληθείς και μόνο προτάσεις. Το αυστηρό και τέλειο καθήκον της αληθολογίας δεν μπορεί να παραβιασθεί και κάθε ενδεχόμενη παρέκκλιση από αυτό συνιστά ηθική έλλειψη, ανεπάρκεια, «έκπτωση» της ηθικής ποιότητας που οφείλει να διαθέτει ο άνθρωπος ως έλλογον⁵.

Προς επίρρωση της θέσης του ο Καντ διατυπώνει την κατηγορική προσταγή από μια καινούρια άποψη, η οποία αποτελεί την τρίτη της

διατύπωση και στη συνέχεια εξετάζει αν αντέχει και αν ανταποκρίνεται η ψευδολογία σ' αυτήν την αρχή. Μπορεί κάποιος που λέει ψέματα να «υπηρετεί» την αρχή: «*Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο*»⁶; Ο Καντ απαντάει με κατηγορηματικό τρόπο ότι οποτεδήποτε παραβιάζει κάποιος το καθήκον της αληθολογίας, χρησιμοποιεί τον άνθρωπο όχι ως σκοπό αλλά ως μέσο. Αυτό όμως συνιστά ανήθικη πράξη, γιατί οι άνθρωποι ως ηθικές οντότητες αποτελούν αυτοσκοπό, ηθική εντελέχεια, απόλυτη και αναντικατάστατη αξία.

Η διερεύνηση του ψεύδους ολοκληρώνεται στα *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών* στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου ο Καντ αναφέρεται και πάλι στην ψευδολογία, την οποία συμπλέκει σε αυτό το σημείο με τις θεμελιώδεις έννοιες της κατηγορικής και υποθετικής προσταγής, καθώς και της αυτονομίας και ετερονομίας.

Η αυτονομία της θέλησης αποτελεί για το φιλόσοφο το ανώτατο αξίωμα της ηθικότητας και ορίζεται ως «*η ιδιότητα της θέλησης να είναι η ίδια νόμος για τον εαυτό της*». Η αυτονομία καταξιώνει το έλλογο ον ως ηθικό, ενώ η απουσία της δίνει τη θέση της στην ετερονομία. Αυτή όμως αποτελεί πηγή όλων των κίβδηλων αξιωμάτων της ηθικότητας, καθώς «*η θέληση αναζητά το νόμο της κάπου αλλού και όχι στην ικανότητα του υποκειμενικού της γνώμονα να θεμελιώνει αυτόνομα μια καθολική νομοθεσία*»⁷.

Ο Καντ τονίζει πως «*το αξίωμα της ηθικότητας πρέπει να είναι μια κατηγορική προσταγή, η οποία δεν προστάζει τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο, παρά ακριβώς αυτήν την αυτονομία*». Όσον αφορά στην ψευδολογία, η υιοθέτηση της υποθετικής προσταγής θα σήμαινε πως εξαρτάται η χρήση ψευδών δηλώσεων από το σκοπό που καθοδηγεί τη θέληση, άρα θα είχαμε μια ετερόνομη, ανελεύθερη και ανήθικη εκδήλωση. Αντιθέτως, η κατηγορική προσταγή υπηρετεί την αυτονομία της θέλησης, επιτάσσει απρoυπόθετα, δεσμευτικά και ανεξάιρετα, και δεν αποποιείται το ψέμα λόγω των επιπτώσεων που τυχόν θα έχει στη ζωή του ανθρώπου, αλλά λόγω της ύπαρξης του ψέματος μόνο ως ψέματος.

Η ηθική απαξία του ψεύδους δεν επαφίεται μόνο σε ένα κείμενο αλλά συνεχίζεται στη *Μεταφυσική των Ηθών*, που εκδίδεται το 1797. Το έργο αυτό διαιρείται σε δύο μέρη, στη «*Φιλοσοφία του Δικαίου*» και στη «*Φιλοσοφία της Αρετής*», σύμφωνα με τη διάκριση δύο βασικών εννοιών: της έννοιας της νομιμότητας και της έννοιας της ηθικότητας.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου, η «*Φιλοσοφία της Αρετής*», χωρίζεται

περαιτέρω σε δύο μέρη: «Τα καθήκοντα προς τον εαυτό μου» και «Τα καθήκοντα αρετής προς τους άλλους ανθρώπους». Ο Καντ αναφέρεται στην ψευδολογία στο κεφάλαιο: «Τα καθήκοντα προς τον εαυτό μου», όπου και αποκηρύσσει το ψεύδος, δηλώνοντας πως «είναι η μέγιστη παραβίαση του τέλειου και αυστηρού καθήκοντος του ανθρώπου απέναντι στον εαυτό του θεωρούμενου απλώς ως ηθικού όντος»⁸.

Στη συνέχεια, διαχωρίζει τα είδη του ψεύδους και θεωρεί πως υπάρχουν δύο: το εσωτερικό και το εξωτερικό ψεύδος. «Μέσω του εξωτερικού ψεύδους ο άνθρωπος καθιστά τον εαυτό του αντικείμενο καταφρόνησης στα μάτια των άλλων» αλλά «πράγμα ακόμη χειρότερο» «μέσω ενός εσωτερικού ψεύδους ο άνθρωπος καθιστά τον εαυτό του αντικείμενο καταφρόνησης στα δικά του τα μάτια και παραβιάζει την αξιοπρέπεια της ανθρωπότητας»⁹.

Ο φιλόσοφος τονίζει πως το εσωτερικό ψεύδος είναι κατακριτέο, γιατί «συνιστά απόρριψη, και κατά κάποιο τρόπο μηδενισμό της αξιοπρέπειας του ανθρώπου». Μέσω ενός «εσωτερικού ψέματος» εξαπατά κανείς τον εαυτό του, καταρρακώνει την αξιοπρέπειά του και δε δείχνει τον απαιτούμενο σεβασμό στο πρόσωπό του. Ο άνθρωπος χάνει κάθε αυτοεκτίμηση. Μάλιστα, ο Καντ για να τονίσει την απέχθειά του προς τον ψευδόμενο και τη μηδαμινότητα του ανθρώπου που ψευδολογεί, χρησιμοποιεί μια παρομοίωση: παρομοιάζει τον άνθρωπο με πράγμα.

Ο φιλόσοφος πρεσβεύει πως στο βασίλειο των σκοπών τα πάντα έχουν τιμή ή αξιοπρέπεια¹⁰. Ό,τι έχει τιμή μπορεί να χρησιμεύσει σε κάτι, μπορεί να αντικατασταθεί από κάτι άλλο, το ανταλλακτικό του ισότιμο, το αντίτιμό του¹¹. Αντιθέτως, αποκλειστικά ο άνθρωπος έχει απόλυτη αξία και αξιοπρέπεια, η οποία δεν αντισταθμίζεται με κανένα αντίτιμο¹².

Όταν όμως ο άνθρωπος ψευδολογεί, γίνεται τόσο ευτελής, που όχι μόνο ίχνος αξιοπρέπειας δεν έχει, αλλά είναι κατώτερος ακόμη και από ένα πράγμα. Κι αυτό συμβαίνει, γιατί το πράγμα έχει τη δυνατότητα να αντικατασταθεί από ένα άλλο, άψυχο, αλλά χρηστικό αντικείμενο. Ο άνθρωπος όμως, όταν χάσει την αξιοπρέπειά του, χάνει την «τιμή» του και αυτή δεν αντικαθίσταται. Ο άνθρωπος που λέει ψέματα παραιτείται από την προσωπικότητά του, είναι απλώς «ένα παραπλανητικό φαινόμενο ανθρώπου». Δεν είναι έντιμος, ειλικρινής, ευθύς, είναι «εσκεμμένα αναληθής» και αυτό αρκεί για να κατακριθεί. Επίσης, στη *Μεταφυσική των Ηθών*, ενδιαφέρον είναι το μέλημα του Καντ να παρουσιάσει *Καζουιστικά Ερωτήματα* σχετικά με την αληθολογία και την ψευδολογία. Τίθενται τρία «κατά περίπτωση ερωτήματα», στα οποία ο αναγνώστης δοκιμάζει

την ηθική του παρουσία και συνείδηση και συλλογίζεται αν είναι δυνατές κάποιες εξαιρέσεις στους ηθικούς κανόνες¹³.

Κατά πρώτον, ο Καντ ρωτά αν μπορεί μια αναλήθεια από απλή ευγένεια και καλοσύνη να θεωρηθεί πράγματι ως ψέμα. Και φέρνει ως παράδειγμα την περίπτωση που κάποιος υπογράφει «ο πιο πιστός σας υπηρέτης» στο τέλος ενός γράμματος. Αυτό συνιστά ψεύδος αλλά, πραγματικά, κανένας δεν εξαπατάται από αυτό. Αυτό είναι ηθικό;

Δεύτερον, υπάρχει ένας συγγραφέας που ρωτά κάποιον από τους αναγνώστες του πώς του φάνηκε η δουλειά του. Κάποιος αναγνώστης μπορεί να προσποιηθεί πως δίνει μια απάντηση με το να κοροϊδέψει για το ανάρμοστο μιας τέτοιας ερώτησης. Κάποιος άλλος μπορεί να αργοπορήσει να απαντήσει κι ο συγγραφέας να προσβληθεί. Είναι ηθικό σε αυτήν την περίπτωση ο ερωτηθείς να μεταχειριστεί ένα ψέμα και να απαντήσει αυτό που επιθυμεί να ακούσει ο συγγραφέας; Δηλαδή να πει καλά λόγια μόνο και μόνο για να ευχαριστήσει το συγγραφέα, ο οποίος έχει ανάγκη να ακούσει ακόμη κι ένα ψέμα;

Η τρίτη περίπτωση αφορά σε σοβαρότερες περιπτώσεις. Ο Καντ φέρνει το παράδειγμα ενός ιδιοκτήτη σπιτιού, που διατάσσει τον υπηρέτη του να πει πως δεν είναι στο σπίτι αν τον ζητήσει κάποιος συγκεκριμένος άντρας και μάλιστα αστυνομικός. Ο υπηρέτης εκτελεί τη διαταγή και –ως αποτέλεσμα– ο ιδιοκτήτης βγαίνει έξω και διαπράττει ένα σοβαρό έγκλημα. Αυτό διαφορετικά θα είχε αποφευχθεί από τον αστυνομικό που είχε σταλεί για να συλλάβει τον ιδιοκτήτη του σπιτιού και δράστη. Σύμφωνα με την ηθική αρχή, ποιος είναι υπεύθυνος σε αυτήν την περίπτωση; Κι αν είναι κάποιος υπεύθυνος για το ψέμα που είπε, είναι υπεύθυνος και για όλες τις συνέπειες που μπορεί αυτό να έχει; Ο υπηρέτης –κατά τον Καντ– συγκαταλέγεται ανάμεσα σ' αυτούς που ευθύνονται. Και αυτό γιατί με το ψέμα που είπε, παραβίασε ένα καθήκον προς τον εαυτό του. Τώρα λοιπόν η ίδια του η συνείδηση τον βαραίνει για το ψέμα αλλά του καταλογίζει και βαρύτατες ευθύνες για τις συνέπειες αυτής της έλλειψης ειλικρίνειας¹⁴.

Το τρίτο κείμενο του Καντ στο οποίο και καταδικάζεται η ψευδολογία είναι το γνωστό δοκίμιο *Για ένα υποτιθέμενο δικαίωμα να ψεύδεται κανείς από φιλανθρωπία*, δημοσιευμένο το 1797, ως απάντηση στο φυλλάδιο *Επί των πολιτικών αντιδράσεων*, που δημοσίευσε το ίδιο έτος ο Γάλλος στοχαστής Μπεντζαμέν Κονσταν.

Στο πολυσυζητημένο αυτό κείμενο, που έχει γίνει στόχος αυστηρών κριτικών ενστάσεων, ο Κονσταν διατυπώνει την άποψη πως: «Η ηθική αρχή και το καθήκον την αληθολογίας, εάν το εκλάβουμε απροϋπόθετα και

μεμονωμένα, θα καθιστούσε κάθε κοινωνία αδύνατη». Συνεχίζει μάλιστα το συλλογισμό του συνδέοντας την έννοια του καθήκοντος με την έννοια του δικαίου. Κατά το Γάλλο φιλόσοφο: «Η έννοια του καθήκοντος είναι αδιαχώριστη από την έννοια του δικαίου. Καθήκον είναι αυτό που στην πλευρά του ενός όντος αντιστοιχεί στο δικαίωμα του άλλου. Εκεί όπου δεν υφίσταται κανένα δικαίωμα, δεν υφίσταται και κανένα καθήκον. Το να λέμε την αλήθεια λοιπόν συνιστά καθήκον αλλά μόνο έναντι εκείνου που έχει δικαίωμα στην αλήθεια»¹⁵. Όταν όμως κάποιος μας θέσει ένα ερώτημα και γνωρίζουμε πως η αληθινή μας απάντηση θα βλάψει έναν άνθρωπο, δεν ήμαστε υποχρεωμένοι να πούμε την αλήθεια!

Η θέση του Κονστάν, η οποία αναγκάζει τον Καντ να την αντικρούσει, συνοψίζεται στο ότι η υποχρέωση να λέμε την αλήθεια αντιστοιχεί στο δικαίωμα των άλλων να την γνωρίζουν. Ο Καντ διαφωνεί με αυτήν ακριβώς τη θέση και προσάπτει στον Κονστάν ότι η έκφραση: «έχω δικαίωμα στην αλήθεια» δεν έχει νόημα. Εκείνο που έχει σημασία είναι να λείε κανείς την αλήθεια. Επίσης, δεν την αποδέχεται καθώς αυτή η αρχή είναι ασαφής, στο μέτρο που η αλήθεια δεν αποτελεί κτήμα το δικαίωμα επί του οποίου το παραχωρούμε σε κάποιους και το αρνούμαστε από κάποιους άλλους και, προπάντων, γιατί το καθήκον της αληθοπέπιας δεν κάνει καμία διάκριση ανάμεσα σε πρόσωπα έναντι των οποίων έχει κάποιος αυτό το καθήκον ή έναντι των οποίων θα μπορούσε κανείς να απαλλαγεί από αυτό, καθώς αποτελεί απροϋπόθετο καθήκον που ισχύει σε όλες τις σχέσεις»¹⁶. Ο Καντ αποφαίνεται πως η ψευδολογία ακυρώνει τη δικαιοσύνη της κοινωνίας και για να το καταδείξει εξετάζει τη θεμελιώδη διαφορά μεταξύ Δικαίου και Ηθικής, νομιμότητας και ηθικότητας. Αναφέρει πως κάθε εσκεμμένη αναλήθεια στην ανακοίνωση των σκέψεων δεν μπορεί να αποποιηθεί το όνομα «ηθικό ψεύδος», ενώ στο δίκαιο η ίδια εσκεμμένη αναλήθεια ονομάζεται «ψεύδος» μόνο όταν παραβιάζει το δικαίωμα των άλλων. Ως προς την ψευδολογία, η βασική διαφορά έγκειται στο εξής: στη δικαιοσύνη ψέμα καλείται αυτό που συνιστά άμεση παραβίαση των δικαιωμάτων των άλλων. Η νομική προσέγγιση δηλαδή αντιμετωπίζει την ψευδολογία σε συνάρτηση με τα αποτελέσματα που έχει ως προς την απονομή της δικαιοσύνης. Αντιθέτως, η ηθική επιχειρεί να δώσει ένα γενικότερο ορισμό της ψευδολογίας, χωρίς να την εξαρτά από την προστασία κάποιου συγκεκριμένου ιδανικού πέρα από το αίτημα της ευθύτητας λόγων και πράξεων¹⁷.

Η ψευδολογία σε αυτό το κείμενο κατέχει τιμητική θέση και προσεγγίζεται κριτικά και μέσω της ανάλυσης του περίφημου διλήμματος: πρέπει ή όχι

να πει κάποιος ψέματα σ' έναν επίδοξο δολοφόνο που τον ρωτά αν το υποψήφιο θύμα κρύβεται στο σπίτι του; Πιο συγκεκριμένα, ο Καντ μελετά μια ακραία και σπάνια περίπτωση σύμφωνα με την οποία ένας αθώος άνθρωπος ερωτάται από έναν επίδοξο δολοφόνο αν ο φίλος του βρίσκεται στο σπίτι για να τον σκοτώσει. Σε αυτήν την περίπτωση, πώς πρέπει να ενεργήσει ο ερωτηθείς; Πρέπει να πει την αλήθεια ή πρέπει να μεταχειριστεί ψέματα από φιλανθρωπία¹⁸;

Το δίλημμα είναι το εξής: ένας άντρας Α, κυνηγάει έναν άλλον Β, για να τον δολοφονήσει. Ο Β καταφεύγει στο σπίτι ενός Γ. Ο Α τότε ρωτά τον Γ αν ο Β είναι μέσα στο σπίτι. Τι πρέπει να απαντήσει ο Γ; Ο Καντ υποστηρίζει ότι είναι καθήκον του Γ να πει την αλήθεια. Για ποιο λόγο όμως;

Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: πρέπει να δώσει κανείς την πρέπουσα βαρύτητα στη ζωτική ανάγκη του άλλου για βοήθεια ή πρέπει να πει την αλήθεια¹⁹; Η προβληματική είναι η ακόλουθη: επιλέγουμε να πούμε αλήθεια στον επίδοξο δολοφόνο, γιατί το καθήκον της αληθοέπειας είναι απόλυτο και δεσμευτικό. Όμως, ένας άνθρωπος πεθαίνει εξαιτίας της αληθινής πληροφορίας που δώσαμε με πλήρη συνείδηση. Εδώ πρυτανεύει η ειλικρινής απάντηση αλλά η ίδια συντελεί καθοριστικά στη διάπραξη ενός εγκλήματος. Εμείς τότε αποποιούμαστε των ηθικών μας ευθυνών; Αν απαντήσουμε καταφατικά, δηλώνουμε ρητά πως ο δολοφόνος είναι ο μόνος υπεύθυνος.

Αφετέρου, υπάρχει ένας άνθρωπος του οποίου η ζωή κινδυνεύει. Είναι καθήκον μας να τον σώσουμε. Αλλά για να γίνει αυτό, θα πούμε ψέματα. Είναι αυτό επιτρεπτό; Πρέπει να μεταχειριστούμε ψέματα; Κάποιος θα υποστήριζε ότι εμείς απλώς λέμε ψέματα σε έναν δολοφόνο για να αποτρέψουμε ένα δυσάρεστο αποτέλεσμα. Ο άνθρωπος που πρόκειται να δολοφονήσει δεν είναι λογικό ον, άρα δεν έχει λόγο να μάθει την αλήθεια, δε δικαιούται την αλήθεια²⁰. Ξέρουμε εκ των προτέρων πως αν μάθει την αλήθεια, θα τη χρησιμοποιήσει για κακό σκοπό. Εξάλλου, τα ψέματα τα λέμε για να σώσουμε έναν άνθρωπο. Εμποδίζουμε με τον πλέον ανώδuno τρόπο μια δολοφονία και δε βλάπτουμε κανέναν. Αυτή δεν είναι μια από τις υποχρεώσεις του ανθρώπου; Να προβαίνει σε ελάχιστες θυσίες για να σταματήσει κάποιον από το να διαπράξει μια άδικη πράξη και μάλιστα σεβόμενος τον παραβάτη; Γιατί όχι; Το καθήκον της προστασίας της ανθρωπίνης ζωής είναι πιο ιερό από το να λέμε την αλήθεια σε δολοφόνους²¹.

Ο Καντ καταθέτει τη θέση του και ισχυρίζεται ότι το καθήκον της αληθολογίας είναι απόλυτο και δεν επιδέχεται καμία εξαίρεση, ακόμη

και όταν αντιμετωπίζει κανείς ένα ηθικό δίλημμα όπως το παραπάνω. Ο ερωτηθείς, για να θεωρείται ηθικό ον, πρέπει να πει την αλήθεια χωρίς ενδοιασμούς, πρέπει να φωτίσει την αλήθεια και μόνο την αλήθεια²². Ο φιλόσοφος τίθεται ρητά υπέρ της αληθολογίας. Μάλιστα, διακηρύσσει με σαφήνεια πως σε κάθε περίπτωση οι δρώντες πρέπει να επαινούνται για την ειλικρίνειά τους, ανεξάρτητα από τις εκάστοτε συνέπειές της, και να ψέγονται επειδή παρέβησαν την υποχρέωση να αποκαλύψουν την αλήθεια. Το ηθικό πλέγμα και οικοδόμημα του Καντ δε στηρίζεται δηλαδή στις συνέπειες της αληθολογίας ή της ψευδολογίας αλλά στο καθήκον της αληθολογίας σε οποιαδήποτε περίπτωση. Η αληθολογία αποτελεί τέλειο, απόλυτο και απροϋπόθετο καθήκον, τόσο ως προς τον εαυτό μας όσο και ως προς τους άλλους. Δεν μπορεί να ανατραπεί, να αναιρεθεί, να αγνοηθεί κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες²³.

Ο Γερμανός φιλόσοφος υπήρξε τίμιος, φιλαλήθης και ευπρεπής· έθεσε την αλήθεια πολύ ψηλά στην ιεραρχία των αξιών, υπήρξε «*θηρευτής της αλήθειας*» και αφιερώθηκε σε αυτήν. Στις μέρες μας, τόσους αιώνες αργότερα, το αίτημα για αλήθεια όχι μόνο δεν έχει πάψει να είναι επίκαιρο αλλά προβάλλει πιο επιβεβλημένο από ποτέ. Ο σημερινός άνθρωπος ψεύδεται, τη στιγμή που η αλήθεια θα έπρεπε να δικαιώνεται την κάθε στιγμή. Ο σημερινός άνθρωπος δεν είναι γνήσιος, δεν είναι ακέραιος, δεν είναι ειλικρινής. Αν όμως πιστεύουμε πραγματικά πως η ανθρωπότητα πρέπει να εξευγενιστεί, η αλήθεια πρέπει να θριαμβεύσει παντού και να εμφανιστεί μια γενιά που δε θα γνωρίζει τι σημαίνει «*ψεύδος*», που δε θα γνωρίζει να κάνει επιλεκτικά αποκλεισμούς από την αλήθεια.

Ο Καντ χάραξε τον αυστηρό και ανεπίδεκτο εξαιρέσεων δρόμο στην ηθική της αληθολογίας. Στα κείμενα που φιλοτέχνησε, η καλλιέργεια της αρετής και του καθήκοντος της αληθολογίας που μας συστήνει, αποτελούν πρόκληση για κάθε άνθρωπο που θέλει να ονομάζεται ηθικά αξιοπρεπής και να τιμά την ανθρωπότητα στο πρόσωπό του, αποτελούν αναμφισβήτητη μεγάλη πρόκληση για κάθε έναν που θέλει να διαθέτει ηθική συνείδηση και να είναι ικανός να ακούει μέσα του τη φωνή του χρέους.

Ακόμη κι αν στην πράξη δεν είμαστε απόλυτοι ομολογητές της αλήθειας, οφείλουμε να γνωρίζουμε πως κάποιος κάποτε τη θαύμασε και την εγκωμίασε με θέρμη και με πάθος, πως κάποιος τη φώτισε ως έσχατο σκοπό και απόλυτη αξία, πως κάποιος τόνισε ότι οφείλουμε να τη δικαιώνουμε καθημερινά.

Μακάρι να καταστούν πιο πολλοί οι ταγμένοι θεράποντες της αλήθειας στον κόσμο !

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θ. Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. 646.
2. I. Kant, *Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια: Γιάννης Τζαβάρας, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1984, [18], σελ. 45.
3. Ό. π., [18], σελ. 46.
4. Ό. π., [52], σελ. 71.
Ακόμη: Θ. Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ. 644: «Η βασική διατύπωση της κατηγορικής προστακτικής του Kant αποτελεί περίπτωση του χρυσού κανόνα, καθόσον, βάσει αυτής, οφείλει κανείς να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με αρχές που υπό τις ίδιες συνθήκες θα πρέπει να ισχύουν τόσο γι' αυτόν, όσο και για κάθε άλλο ανθρώπινο πλάσμα».
5. N. Warburton, *Φιλοσοφία, Τα Βασικά Ζητήματα*, εκδόσεις Περίπλους, σειρά Επιστήμες, Αθήνα 1999, σελ. 75: «Η ιδέα της καθολικότητας είναι μια εκδοχή του λεγόμενου Χρυσού Κανόνα του Χριστιανισμού – πάντα ούν όσα εάν θέλητε, ίνα ποιώσιν υμίν οι άνθρωποι, ούτω και υμείς ποιείτε αυτοίς».
6. I. Kant, *Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια: Γιάννης Τζαβάρας, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1984, [Πρόλογος VIII] και υποσημείωση 23, σελ. 26: «Το ηθικό οικοδόμημα του Kant απευθύνεται στον άνθρωπο, μόνο κατά το μέτρο που αυτός είναι προκτισμένος με λογική ικανότητα».
7. Ό. π., [67], σελ. 81.
8. Ό. π., [88], σσ. 98.
9. I. Kant, *Die Metaphysik der Sitten, Η Μεταφυσική των Ηθών*, Kants gesammelte Schriften, Akademie der Wissenschaften, Walter de Gruyter, Βερολίνο, [428].
10. Ό. π., [428].
11. Π. Ε. Παπανούτσος, *Ηθική*, τόμος Ι, εκδόσεις Δωδώνη, πέμπτη έκδοση, Αθήνα – Γιάννινα 1995, σελ. 73 : «κράτος των σκοπών».
12. Βλ. και: J. H. Curzer, *Ethical Theory and Moral Problems*, printed in Canada, Wadsworth Publishing Company, 1999, σελ. 213: "Kingdom of ends", R. Walker, *Kant, ο Kant και ο Ηθικός Νόμος*, Μετάφραση: Λένα Θεοδωρίδου, εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2003, σελ. 61: «βασιλείο των σκοπών».
13. Επίσης: W. Windelband – H. Heimsoeth, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας, γ' τόμος, Η Γερμανική Φιλοσοφία*, Μετάφραση: Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, β' έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1991, σελ. 40: «βασιλείο της σκοπιμότητας». Ενδιαφέρουσα η επισημάνση του H. J. Paton, *The Categorical Imperative*, Hutchinson of London, 1970, σσ. 187 – 188, όπου και διαφοροποιεί τον όρο *Kingdom of ends* από τον όρο *realm of ends*.
14. H. J. Paton, *The Categorical Imperative*, Hutchinson of London, 1970, σσ. 189 – 190.
15. J. H. Curzer, *Ethical Theory and Moral Problems*, printed in Canada, Wadsworth Publishing Company, 1999, σελ. 214: «Η αξιοπρέπεια είναι μια απρουπόθετη και ασύγκριτη αξία».
16. R. Walker, *Kant, ο Kant και ο Ηθικός Νόμος*, Μετάφραση: Λένα Θεοδωρίδου, εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2003, σελ. 56.
17. S. Darwell, *Deontology*, Blackwell Publishing, 2003, σελ. 26.
18. I. Kant, «Über ein vermeintes Recht aus Menschenliebe zu lügen, Πραγματεία: Για ένα υποτιθέμενο δικαίωμα να ψεύδεται κανείς από φιλανθρωπία», *Kants gesammelte Schriften*, Akademie der Wissenschaften, Walter de Gruyter, Βερολίνο, [425].
19. Ό. π., [428 – 429].
20. Φ. Παιονίδης, *Ψευδολογία και Ηθική*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 69.
21. Θ. Βορέας, *Ηθική*, Ακαδημικά, τόμος τέταρτος, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1957, σελ. 313:
Βλ. και: P. J. Sterba, *Ethics: The Big Questions*, University of Notre Dame, Indiana, Blackwell Publishers, 1998, σσ. 298 – 300.
22. A. P. Griffiths, *Ethics*, Royal Institute of Philosophy Supplement: 35, Cambridge University Press, 1993, σσ. 116 – 117.
23. D. Ross (Sir), *Kant's Ethical Theory, A Commentary on the Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Oxford University Press, at the Clarendon Press, 1965, σελ. 32.
24. H. J. Paton, "An alleged right to lie, A problem in Kantian ethics", *Kant Studien* 45,

Philosophische Zeitschrift Begruendet Von Hans Vaihinger, Heft 1 – 4, 1953 – 1954, σσ. 197 – 198.

βλ. και: P. J. Sterba, *Ethics: The Big Questions*, University of Notre Dame, Indiana, Blackwell Publishers, 1998, σσ. 205 – 206.

22. B. H. Acton, *Kant's Moral Philosophy*, Macmillan, St Martin's Press, 1970, σελ. 64.

βλ. και: W. A. Wood, *Kant*, Blackwell Publishing, 2005, σελ. 130.

23. D. Ross (Sir), *Kant's Ethical Theory, A Commentary on the Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Oxford University Press, at the Clarendon Press, 1965, σελ. 31.